

KEROLAJN
BIŠOP

IZGUBLJENO
POGLAVLJE

Prevela
Nevena Andrić

■ Laguna ■

Naslov originala

Caroline Bishop

THE LOST CHAPTER

Copyright © Caroline Bishop, 2022

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mojim prijateljima, bilo da su blizu ili daleko

Prolog

LION, FRANCUSKA, APRIL 1958.

Možda ćete, kad pročitate priču do kraja, poželeti da me pitate da li bih nešto promenila da sam znala kako će se sve završiti; odgovor glasi: nipošto. Naravno, moj život je mogao u mnogo čemu biti drugačiji, i to je često zavisilo od postupaka drugih ljudi, ali što se tiče mojih sopstvenih postupaka, jedinih na koje sam ja, Elenor – Leni Krenšo, mogla da utičem, odmah ću vam reći: ne bih promenila ama baš ništa.

Tada, međutim – te hladne aprilske noći 1958. godine, dok sam dangubila na čošku, u mraku i svakih deset sekundi gledala na sat čekajući Fren – nisam bila tako sigurna u svoje postupke prethodnih meseci kao što sam malopre nagovestila. Šta sam to uradila, koji klinac? Kako se moja školska godina u Francuskoj, koju sam onako radosno započela, završila ovako neobično naglo i neočekivano? Pogledah u svoje cipele – crne, kožne koledžice, malo prljave – i grudi mi preplavi histerija na pomisao da bi me naša cenjena direktorka škole, madam Bušar, mogla uhvatiti kako stojim u mračnoj ulici kao kakva prijateljica noći; to bi potvrdilo njeno nepovoljno mišljenje o meni.

Unizila si samu sebe, Elenor, i protračila toliki potencijal.

Trudila sam se da ujednačeno dišem kako bih obuzdala smeh; beli pramičci su se pojavljivali pa razilazili na hladnom noćnom vazduhu. Ipak, okolnosti u kojima sam se našla nisu bile smešne. Zapravo, iako to nikad nisam izgovorila naglas, bile su pomalo zastrašujuće.

Tu reč svakako nisam upotrebila pred Fren kad smo šapatom raspravljale o planu, kasno noću, u svojoj sobi u školi. Zastrašujuće? Nikako. *Biće nam divno, srce*, rekla sam. *Ja ću se pobrinuti da bude divno, obećavam.* Od nas dve, ja sam bila sigurnija u sebe, ja sam nju ubeđivala i nagovarala s beskrajinim poletom. Morala sam da budem takva, jer ona nije bila. Morala sam da joj govorim da ćemo se snaći u tom novom životu u koji smo rešile da se upustimo – Fren i ja. Kad pobeegnemo iz škole, osetićemo se slobodno, a verovatno će nam biti i vrlo uzbudljivo. Uspećemo, jer imale smo jedna drugu; zajedno će nam nekako poći za rukom.

Na kraju sam ubedila sebe, stvarno jesam (sada, mnogo godina kasnije, i dalje uspešno ubeđujem sebe da uradim štošta što možda ne bi trebalo), i mislila sam da sam ubedila i nju.

Opet pogledah na sat. Bilo je skoro jedanaest i deset. *Hajde, Fren.* Nisam mogla naročito dugo ostati, jer popaliće se svetla u zamku, zazvoniće na uzbunu, i Bušarova će poslati poteru da me odvuče nazad. A to se naprosto nije smelo desiti. Završila sam s tim mestom, s pravilima i konvencijama, dvostrukim aršinima i ograničenjima. Završili su i oni sa mnom, premda ne onako kako su nameravali, i ta misao mi i dan-danas pričinjava priličnu radost.

Tog trenutka sam shvatila da ću ja svejedno uraditi ono što sam nameravala. Jeste, trebala mi je Fren. Kako da se snađem bez nje? Što je još važnije, *želela* sam da i Fren pođe zato što će mi očajnički nedostajati ako ne bude bila sa mnom. Bila je, međutim, u pravu što se jednog tiče: *jesam* bila hrabra (ili možda lakomisljena, kako bi rekla moja mama) i nameravala

sam da se na sopstveni način izborim s posledicama svojih postupaka, pa kud puklo da puklo.

Pogledah u oblake koji su plovili preko meseca. Kad me mesečina opet bude obasjala, krećem. Otići ću do trolejbuske stanice i odvesti se do centra Liona. Nastaviću s planom – *našim* planom – zato što moram, zato što mi je sve ostalo neprihvatljivo, a ako se ona ne pojavi, neka ostane ovde. To je njen izbor, a ovo je moj. Klimnuh glavom – donela sam odluku, to je to – i progutah knedlu.

Nekoliko časaka kasnije oblaci su se razili i ulicu je obasjala tako sjajna mesečina da sam videla svoju senku na pločniku – senku osamnaestogodišnje žene u štofanoj haljini i mantilu, sa šeširom na glavi i malenim koferom pokraj nogu. Još pamtim svoju siluetu – urezala mi se u glavu – zato što je to bio kraj prve faze mog života i početak nove, koja će me uobličiti u osobu kakva sam sada. A ta osoba mi se dopada. Ponosna sam na nju.

Pogledah u školsku zgradu, taj neobični, lažni zamak u kom sam živela prethodnih sedam meseci, a onda podigoh kofer i krenuh ulicom. Nešto u meni se razbilo na krhotine, ali se nisam osvrnula.

Zbogom, Fren.

PRVI DEO

Prvo poglavlje

Tek kad šolja lupi o pod, Flo primećuje da joj je ispala iz ruke. U milisekundi pre nego što se razbije, sve se ukoči – ruka joj je na pola puta do usta, oči uperene u novine, um usredsređen na sliku; sve je nepomično osim šolje u slobodnom padu. U sledećem trenutku, pas već laje i čaj s mlekom se razliva u baticu na kuhinjskom podu, a njene sobne patike su isprskane kao kakvo delo Džeksona Poloka. Prestara je za šokove, zaboga.

„Beži, Erni, beži!“ Ona pruži nogu i odgurne psa pre nego što ovaj gurne ružičasti jezik u vrelu tečnost ili proždere krhotine. Klapna na vratima se zalupi: mačak Erik je mudro pobegao, zabačenih ušiju, riđeg repa visoko podignutog. Flo uzdahne. Trebalo bi odmah da počisti rusvaj, ali neće. Umesto toga širi novine na kuhinjskom stolu i opet razgleda ono zbog čega je ispustila čaj, ono zbog čega joj je srce umalo stalo.

Kasnije misli: *Stavili su to tu zbog mene*. Naravno, uvek su novine tu zbog nje – isporučuju joj ih do vrata svakoga dana. Ipak, često ne stigne da ih pročita cele. Uglavnom preleti pola prikaza knjige ili pozorišne kritike, okrenute naopačke ili postrance, delimično prekrivene mrljama boje ili opiljcima linoleuma, pa poželi da je odvojila vreme i stvarno pročitala

kulturni podlistak pre nego što je završio kao stare novine u njenom ateljeu.

Ipak, danas, na dan kad je objavljen baš ovaj članak, jeste odvojila vreme za to. Ušla je u kuću iz ateljea – šupe, zapravo, ali Flo smatra da mesto gde provodi toliko vremena, mesto gde je toliko godina negovala svoju kreativnost, zaslužuje svečaniji naziv – da skuva čaj, što radi s vremena na vreme tokom čitavog radnog dana. Mogla bi držati čajnik u ateljeu – ima i struju i lavabo – ali dokle god je lonče u kuhinji, ona mora da ustane i prođe baštenskom stazom do kuće ako želi čaj, i to sitno ali redovno kretanje čini joj se suštinski važno. Vrlo lako se udubi u meditativni ritam sečenja i otiskivanja, i verovatno bi ceo dan provela nepomična u stolici u ateljeu da nije čaja i odlaska u toalet – pa je zahvalna što su joj, u tim godinama, i jedno i drugo potrebni u redovnim razmacima.

Sada se nagine nad novine i podiže naočare za čitanje ka korenu nosa. *EKSKLUZIVNO: PROČITAJTE PROLOG NOVE PRIPOVETKE L. P. ANRI, AMERIČKE AUTORKE BESTSELLERA*. Ime spisateljice je nije zapanjilo, pošto ga ne prepoznaje – u pitanju je pseudonim ili venčano prezime, možda – a nije ni sam prolog, iako su joj se, dok ga je čitala, događaji učinili maglovito poznati, a slika devojke koja dangubi ispred škole izazvala je sablastan deža vi, koji ju je uzdrmao. Ne, čaj joj je sleteo na pod zbog autorkine slike, zbog slike te L. P. Anri. Onog časa kada ju je videla, kada joj je šolja ispala iz ruke, znala je da je to Lili, ali sada pažljivije razgleda sliku. Je li moguće da je stvarno ona? Gleda ženinu kosu, kratko podiššanu i blistavobelu. Gleda obraze uokvirene borama, bucmasto telo koje je nekad bilo tako vitko. I zna da je, uprkos razlikama, to zaista njena nekadašnja školska drugarica, zarobljena u čauri tela koje nije isto kao ranije; ima više od pola veka otkako ju je ona videla poslednji put; a ipak, nema greške: to je Lili.

Na zvuk zvona na vratima, Flo poskoči, a srce joj brže zakuca zbog naglog prekidanja. Ona tiho psuje za sebe dok s mukom

ustaje od stola, zaobilazi čajnu baru i kreće hodnikom, a Erni kaska za njom. Očekuje li nekoga? Nije u stanju da razmišlja, ali kad otvori vrata i vidi devojkicu na pragu – priseti se, naravno.

„Alis? Bože blagi, potpuno sam zaboravila da dolaziš.“ Osmehuje se, ali devojčina usta se jedva i trznu u odgovor. Ruke su joj ispred tela, čačka nokat, pognute glave ali dignutog pogleda kao da ne može da se odluči, kao da se koleba.

„Izvinite ako...“, kaže devojka, pošto je očito protumačila Floin pozdrav kao odbijanje. „Mislim, mama je rekla da hoćete da dođem, ali ako vam sad nije zgodno...O!“ Erni se probija pored Floinih nogu i jednom lane u znak pozdrava pridošlici, i ona se saginje. „Što je lep!“

Devojka se tada osmehne – ovog puta stvarno – i Flo gleda nesigurnost kako se razvejava, kako joj se lice preobražava kao da se u njoj odigrala nekakva tiha promena, pa sada izbija napolje. Prilično je visoka, i isto onako mladalački vitka kao što su, Flo pretpostavlja, Lili i ona sama bile sa osamnaest godina, ali držanje joj je nezgrapno, kao da priželjkuje da bude niža nego što jeste, i duga, smeđa kosa joj je raščupana – a to dvoje se nikako ne bi trpelo u Floinoj nekadašnjoj školi. Priseća se kako su ona i Lili stavljale jedna drugoj viklere u zajedničkoj sobi u zamku, nekada davno, i za to vreme ogovarale druge učenice i sanjale o bekstvu. Da, o zajedničkom bekstvu. Na taj prizor koji joj se ukazao pred očima, Flo se pridržava za vrata.

„Sad mi savršeno odgovara – samo uđi“, kaže, ali prisiljava se da to izgovori, a i da zatvori vrata i povede Alis hodnikom, jer sve vreme po glavi joj se vrti prolog koji je malopre pročitala, onaj deža vi, i onda joj odjednom postaje jasno.

Lilina knjiga je o njima.

Alis zna da je ovo loša zamisao. Iznenadila se što je mama to uopšte predložila, pošto ona nikako ne voli kada Alis ma šta

radi. Alis se prvo bunila, gotovo da je izričito odbila; na kraju krajeva, u školi gospođa Karter važi za ludu matoru mačkar-ku, babadevojku koja će uskoro umreti, a onda će je pojesti sopstveni ljubimci. Alis ne zna zašto je mladi tako zovu, osim zato što je stara, ima mačku i živi sama. Verovatno je sve počelo kada ju je Džejk Pirson, godinu dana mlađi od Alis, video u samoposluži u sobnim patikama, što jeste pomalo čudno, ako ćemo pravo. Dok je pešačila do njene kuće, Alis je prevrtala po glavi šta bi se sve moglo desiti, tek da bude spremna: možda je žena udari štapom u glavu i ostavi je da leži u lokvi krvi, zaključanu u mračnoj ostavi da nasmrt izgladni, ili je možda otruje nekim napitkom kakve kuvaju lude starice, a onda je zadrži kao zatvorenicu dok proživljava nekakvu čudnu maštariju o detetu koje nikad nije imala.

Nije sasvim iznenađena, dakle, kad stigne do kuće i zatekne gospođu Karter u gorepomenutoj sobnoj obući i strokavoj suknji, zajapurenu i malo pometenu, s barom čaja i krhotinama slomljene šolje po celom podu. Pošto odvede Alis hodnikom od ulaznih vrata do kuhinje, starica seda za sto uz umorno *uf*, čak i ne pokušavajući da počisti nered. Luda kao struja, očigledno.

„Hoćete da ja...“ Alis pokaže na pod. Deluje joj nepristojno da skreće pažnju na baru, ali brine za psa, divnog crnog labradora. Ne bi želela da on povredi šape na krhotine. Samo zbog psa je i došla.

„Jao, bi li mogla?“, kaže gospođa Karter. „Muči me koleno kad probam da čučnem, nažalost.“ Ona cepa stranu iz novina na stolu i ostatak pruža Alis. „Krupa ti je u kredencu, eno tamo. Hvala ti, mila.“ Ona presavija otcepljeno parče papira i stavlja ga u džep, a onda skida naočare i trlja oči. Deluje rasejano, odsutno duhom, a Alis se pita šta li joj se dešava u glavi. Možda ima Alchajmerovu bolest ili tako nešto. To bi objasnilo sobne patike u samoposluži.

Alis uvija krhotine u novine i pažljivo ih čisti sve do poslednjeg komadića, jer oni se mogu zabiti u šapu ili se mogu

progutati, što bi dovelo do unutrašnjeg krvarenja i spore, bolne smrti životinje. Nada se da nije prilazio preblizu, da nije već kasno. Ona gura papirni zamotuljak duboko, sasvim na dno kante za đubre. Ne bi valjalo da se đubretari povrede, dobiju sepsu i umru.

„Šteta.“ Gospođa Karter pokazuje glavom ka slomljenoj šolji. „Dobila sam je od jednog drugara, keramičara – dobro, u stvari smo se menjali, on je uzeo jednu moju grafiku.“ Alis je verovatno belo gleda, pošto ona dodaje: „Bavim se linorezom. Zar ti nije mama rekla? Posle ću ti pokazati atelje ako te zanima. Samo obećaj da ga nećeš zvati 'šupa'“, smeje se ona.

Alis ne zna o čemu starica govori. Mama joj je ispričala samo da je Florens Karter divna žena, sasvim prisebna, možda tek malo usamljena, i rekla je Alis da ne sluša decu iz škole, naročito pošto je Florens spremna da plati Alis za šetanje psa, a to je verovatno najlakši i najlepši letnji posao na svetu. I premda Alis nije bila baš sasvim sigurna, premda je, dok je dolazila, ubedila sebe kako verovatno neće živa izaći iz ove kuće, gotovo i protiv volje ju je namamila pomisao da bi se mogla svakog dana družiti s psom. Obožava pse. Sve životinje, zapravo. S njima joj je mnogo lakše nego s ljudima.

„Eto“, kaže gospođa Karter nakon što Alis završi s kantom za đubre. „Što se tiče posla – ma koliko ja volela da šetam Er-nija, znatno je mlađi od mene i mnogo okretniji, a sa ovakvim kolenima ne mogu da mu pružim duge i uzbudljive šetnje kakve želi, dakle tvoj zadatak će biti prosto da dođeš jednom dnevno i izvedeš ga da se lepo istrči.“

Alis klima glavom. Već je odlučila kuda će ga voditi. Ne do veštačkog jezera – moglo bi biti opasno ako uđe da se okupa – i ne u grad da ne bi izleteo na ulicu. Poći će stazom do livade, do onog velikog otvorenog prostora bez drveća među kojim bi se mogli kriti manijaci i bez prometnih ulica opasnih za Ernija.

„Dobićeš petnaest funti nedeljno, i uz to zahvalnost žene koja odavno više nije u najboljim godinama i jednog lepog

momka koji svakako jeste“, kaže gospođa Karter i mazi Ernija po glavi. Uto se kroz klapnu na vratima pojavljuje i riđi mačor, pa skače na sto i gurka njuškom gazdaričinu ruku. *Luda matora mačkarka*. Džejkove reči motaju se Alis po glavi. Seća se kako je prolazila pored ove kuće sutradan nakon Noći veštica, kada su Lijam i još neki kreteni iz njenog razreda gađali jajima ulazna vrata. Na fotki koju je postavio na *Snepčet* videlo se kako se žuta sluz sliva niz vrata, zasuta komadićima ljuske, i kako se suši i postaje tvrd, gladak sloj povrh crvene farbe. To sigurno nije bilo lako očistiti, naročito ako imaš problem s kolenima.

„Dobro“, kaže Alis dok gospođa Karter češka mačku po pobratku i mrmlja: *Tebi šetnje ne trebaju, jelda, Eriče?* „Hvala vam što ste mi ponudili posao.“

„Pa, nećeš baš zaraditi milione, ali malo para ti neće škoditi. Na jesen krećeš na fakultet, je li?“

Alis klima glavom. Zamišlja pozivno pismo koje je dobita tog proleća, tatine čestitke preko telefona, mamino suzno oduševljenje što se ona neće nikud odseliti – i šaka joj sama od sebe dodiruje desnu nadlakticu, trlja ispučenu, naboranu kožu ožiljka.

„Ako ništa, zaradićeš za džin-tonik.“ Gospođa Karter se osmehuje. „Kad smo kod toga, što ne izvedeš Ernija na recimo jedan sat, a dok se vi vratite, taman će biti vreme za džin.“

Alis klima glavom, smeška se. Možda starica i nije tako luda.

Ipak, omirisace džin pre nego što ga popije, za svaki slučaj.

Kad Alis ode, Flo otvara zadnja vrata i odlazi u dno bašte. Erik gleda, kao i uvek smešten na otiraču, repa obavijenog oko belih šapica. U ateljeu ona seda na stolicu pored tezge za rad. Štipaljkama zakačena za konopce, rasprostrta preko pola sobe, nalaze se njena najnovija dela, konačno završena posle mnogo dana i više namaza boje. Spadaju u njene najsloženije grafike do

sada – u pitanju je pejzaž obližnjeg veštačkog jezera, čamci na vodi, jedan trkač na stazi, i više od pola slike čine hrpa uskovitlanih oblaka i nebo – i ona misli da će se dobro prodavati kod Harijet u radnji. Trebalo bi da započne nešto novo; potražnja je tolika da i ovako jedva stiže. Uzima slikarski nožić i oseća glatku drvenu dršku na dlanu. Pre petnaest godina je prvi put probala linorez, novi hobi za ubijanje vremena kad je Džejsms umro a ona otišla u penziju i doselila se ovamo iz Londona, a sad ne zna šta bi inače radila. Ipak, danas kao da nije u stanju da smišlja nešto novo. Nije usredsređena.

Ona vadi presavijeni novinski list iz džepa i opet razgleda lice L. P. Anri. Nekada davno je mislila da će to lice uvek biti prisutno u njenom životu. Ipak, kako se ispostavilo, životi su im se preklopili na manje od jedne kratke godine – kada su obe napunile osamnaest – a onda su se razdvojili i pošli u, pretpostavlja Flo, potpuno drugačijim pravcima. Ipak, zapravo ne zna u kom je pravcu Lili otišla ili koliko se njen život razlikovao, jer prošle su šezdeset dve godine. Šezdeset i dve! Nikako ne može poverovati da je toliko stara. Ne oseća se mnogo drugačije nego pre dvadeset-trideset godina, ako se izuzmu škriptava kolena i koža tanka kao papirna salveta. Svejedno, šezdeset dve godine? U to doba, to davno doba, bila je drugačija. Ista, ali drugačija.

Gleda na sat. Vreme je da trkne do grada pre nego što se Alis vrati. Odlazi do kuće i seti se da, jednom u životu, izuje otrcane stare duboke sobne patike i obuje cipele na štiklu, ali je mrzi da presvlači staru, bojom zamazanu majicu koju nosi kad štampa grafike, a onda seda u mini. U knjižari je prodavačica pozdravlja po imenu, iako Flo ni za živu glavu ne može da se seti kako se žena zove, pa samo promumla: *Zdravo, mila*, kao što devojka verovatno i očekuje od osamdesetogodišnje bakice koja gaji mačke – a onda odlazi prema odeljku s beletristikom. „A“ kao „Anri“. Dok traži, dlanovi su joj malčice vlažni. Šta ako nemaju na lageru? Mora je nabaviti, toliko je sigurno – *tu delimično autobiografsku pripovetku smeštenu na jug Francuske*

krajem pedesetih godina dvadesetog veka, kako su je opisali u novinama. Samo delimično autobiografsku. Ne sasvim istinitu. Hvata se za tu pomisao dok pretražuje police, prevlaćći prstima duž hrbata knjiga poslaganih pod „A“, svesna da Lili sigurno nije mogla napisati potpunu istinu o onome što se desilo u to vreme, jer ne zna je, zar ne? Ne celu.

Ruka joj zastaje. Evo je – samo jedan primerak. Tanka knjižica; na korici su dve mlade žene, leđima okrenute jedna drugoj, a u pozadini grad; naslov je ispisan kitnjastim slovima: *Kakve smo nekad bile.*

Okreće je i čita siže na poledini.

Kada napusti Njujork da bi pohađala školu za mlade dame u Lionu 1957. godine, neukrotiva Leni Krenšo ima samo sedamnaest godina, ali spremna je da zavrti pamet čitavom svetu – bio svet spreman za nju ili ne. Ipak, uskoro će shvatiti da, ukoliko ideš sopstvenim putem u užtogljenom društvu, kakvo je bilo pedesetih, to sa sobom nosi izvesne posledice. Knjiga *Kakve smo nekad bile* oslikava staromodno društvo, spremno da stane na put onima što reše da mu se suprotstave, a viđeno očima mlade žene koja se bori za svoju nezavisnost.

Floino srce ubrzava i znoj je pecka na vratu. Toplo joj je, vruće, i ona pruža ruku i hvata se za policu, a onda se pored nje stvori prodavačica – zove se Džena, sad se setila – i pita je li joj dobro, želi li vode ili čistog vazduha. Ona odmahuje glavom, na tren nesposobna da progovori, i pruža knjigu Dženi. „Samo ovo, uzeću samo ovo“, kaže na kraju.

Plaća i izlazi iz radnje. Preko puta je mali park s nekoliko klupa, gde seda s knjigom u rukama i čeka da se dovoljno smiri ne bi li se odvezla kući. Gleda ljude kako prolaze, kako idu u pab posle posla ili žure u samoposlugu da kupe nešto za večeru. Pored pošte vidi onog finog Daga koji joj popravlja auto, a eno i

Alisine majke Karle kako ulazi u parfimeriju. Nije ovo velik gradić, i Flo živi tu već prilično dugo, pa zna ponešto o svakome.

Prelazi rukom po knjizi, oseća glatka, ispupčena slova naslova. Nije znala je li, nakonavnog rastanka, Lili uopšte mislila na nju. Nije znala je li put koji je izabrala bio onako preloman za Lili kao za nju. Godinama se pitala kud bi je život odneo da je bila jača, hrabrija, da nije samu sebe prognala u čistište iz razloga koji je davno gurnula pod tepih, da šezdeset godina ostane skriven u senkama dok se ona iz sve snage trudi da ga zaboravi. Iz razloga o kom Lili svakako nije mogla pisati.

Da li je mogla?

Ona otvara knjigu, okreće stranicu, i srce joj zastaje kad vidi posvetu.

Za F.

Kada Alis stigne na livadu i kad pusti Ernija sa uzice, obuzima je spokoj. Celim putem je bila napeta, brinula se da je pas prejak, da će joj istrgnuti povodac iz ruke, ili da će sresti drugog psa pa će poludeti. Sad kad su stigli, lakše joj je.

Obožava ovu livadu – toliko je dugih letnjih popodneva provela tu sa Elom. Stoji mirno nekoliko trenutaka dok pas trčkara naokolo, a sunce je pecka na golim ramenima. Nebo je jarkoplavo – one divne letnje nijanse koju ona toliko voli – išpartano sve bleđim kondenzacijskim tragovima aviona. Pokušava da načas uživa, pokušava da sačuva taj spokoj, taj osećaj slobode. Ipak, ubrzo joj izmiče iz ruku. Šta ako Erni otrči nekud, a ona ne uspe da ga nađe? Onda će se gospođa Karter ljutiti na nju i mnogo će se rastužiti zato što je usamljena starica bez porodice, a verovatno nema ni mnogo prijatelja, pa joj je pas najbolji drug, i možda će biti očajna zato što ga je izgubila i onda će umreti od slomljenog srca, a za sve će Alis biti kriva.

Ona trepne da se otarasi ove slike, udahne, opet pokuša. Jelda je lepo, govori sebi, što je konačno položila maturu i škola je gotova? Zar se ne oseća slobodno? Ipak, ne uspeva joj. Drugi deo njenog mozga mrví ovu pomisao u prah – za samo nekoliko meseci treba da krene na Birmingemski univerzitet, i možda će joj biti grozno, možda neće naći društvo, možda će je neko opljačkati ili silovati ili ubiti dok se bude vraćala kući. A sve zbog diplome koju možda i ne želi, u gradu u kom se oseća zarobljeno.

Uzdiše, gleda dole, vuče noge po zemlji. Zamorno je biti Alis.

Tada čuje Elin glas, njen smeh. *Daj, Alis, bar malo živi život!*

Kako da ne, uzvraća ona u mislima, vidi šta se tebi desilo!

Da je Ela ovde, ležale bi na leđima, gledale u nebo i uočavale oblike i šare u oblacima i tragovima aviona. Ela ju je uvek zasmejala. *Jelda onaj tamo liči na džinovsku zadnjicu gospođe Džekson? Jao, vidi, ono je Hari Stajls dok je još nosio mušku punđu.*

Ako ništa, *ranije* ju je uvek zasmejala: kad su bile male, pre nego što su se pojavili Viki, Nik i Lijam, dok je Ela još bila njena – pre nego što se promenila a Alis nije.

Oseća topao povetarac na koži i ožiljak je pecka. Dodiruje ga, prelazi prstom duž ružičaste linije oštećene kože na desnoj podlaktici. Skoro joj je drago što ga ima – taj večiti podsetnik na to kako je izneverila Elu, iako svejedno ne bi nikad zaboravila.

Čuje lavež i diže pogled: Erni trči prema njoj sa štapom u ustima. Stiže do nje i priljubljuje se uza zemlju, bukvalno preklinje kao pas, razrogačenih očiju punih nade – kao molilac. Ona mu izvlači štap iz usta i baca ga što dalje može, a Erni juri za njim, tako srećan, tako radostan, tako bezbrižan.

Blago njemu.

Dok se oni vrate kući, gospođa Karter je već izvadila džin. Zapravo, Alis misli da je verovatno sručila nekoliko čaša dok ih nije bilo. Starica spušta knjigu – neku tanušnu, pod naslovom *Kakve smo nekad bile* – i donosi još jednu čašu. Ubacuje

kockice leda iz zamrzivača, naliva džin ne štedeći, sipa tonik i cedi malo limuna, pa joj pruža piće.

„Živeli“, kaže dok se kucaju. „Kako je bilo? Je l’ se mališa lepo ponašao?“

Alis klima glavom. „Super je on, gospođo Karter.“ Saginje se, mazi Ernija po glavi i prosto mora da se osmehne. Već obožava psa.

„Zovi me Flo, molim te“, kaže gospođa Karter. „Ili Florens ako baš moraš, ali niko me ne zove tako još od škole – a možeš misliti koliko je to davno bilo!“

Flo. Živahno ime, pomalo nestašno – ime osobe koja redovno pije džin. Nije to ime za nekoga kao što je ona. *Ma daj, Alis, što si tako dosadna, Alis?* Ona omiriše piće – džin, nesumnjivo džin – i srkne. Toliko je jako da se zakašlje. Retko kada mnogo pije, samo ponekad čašu vina kod kuće, s mamom. Čula je tračeve sa osamnaestih rođendana školskih drugova i sa žurki u mesnom ragbi klubu, slušala je njihove priče o mamurluku, pijanom ljubakanju i seksualnim doživljajima. Ipak, skoro svakog vikenda – a i radnog dana, zapravo – Alis ostaje kod kuće s majkom, satima pilji u *Netfliks* ili čita, uz povremenu pauzu da malo pogleda društvene mreže kao ćutljiva uhoda u tuđim životima. Ne želi da izlazi – naročito ne posle onoga što se desilo – ali kad subotom uveče ostane s mamom, oseća se kao još veći osobenjak nego što jeste, a još odavno zna da stvarno jeste. Ipak, tako bar mami izmami osmeh.

„Ma koliko meni bilo drago što si ovde“, nastavlja Flo, „pretpostavljam da baš i nema letnjih poslova u izobilju ako je tako bistra devojka uspela da nađe samo ovaj.“

„Radim subotom“, kaže Alis. „U jednom kafiću u gradu. Nadala sam se da ću raditi češće preko leta, ali posao ne ide baš dobro, pa Merin ne može to da priušti. Ne verujem da će još dugo izdržati.“

„A, u onom malenom kafiću pored Gradske skupštine? Jao, baš šteta, često tamo svratim na jutarnju kafu preko nedelje.“

Alis klima glavom. Zna za to. Rekla je Merin, upravnici kafića, da će možda šetati psa gospođe Karter – Flo – a Merin je samo ironično digla obrve, kako ona to već ume, kao da će reći: *Jadna ti*. Alis nije bila sigurna da li Merin ima nešto protiv pasa ili protiv Florens Karter. S druge strane, čini se da Merin – dvadesetdvogodišnjakinja i bivša misica, koja je radila u kafiću otkako je u šesnaestoj napustila školu – nikoga ne voli. Po Alisinom mišljenju, to je stvarni razlog što kafić loše posluje, ali se ne bi usudila to da kaže Merin.

„Pa, moraću da nađem neko drugo mesto za kafu“, osmehuje se Flo. „Verovatno me ne bi ni pustili u onaj drugi – *Žiži*, beše? Sigurno bi mislili da će ovakva matora glupača kao ja odbiti moderne devojkice.“

Alis se osmehuje. I protiv volje, ova matora glupača joj se dopada, shvata ona; sama Alis je opuštenija ovde nego s modernim devojkama u *Žiži* ili u pabu. Alis nije kao one. Ne zna baš tačno kakva *jeste*, ali zna da nije kao one.

„Njihov problem“, kaže ona. „Vi ionako pravite bolji džin-tonik.“

Kakve smo nekad bile

LION, FRANCUSKA, SEPTEMBAR 1957.

Vratimo se malo unazad.

Sedam meseci pre nego što ću pobeći, stigla sam u *Šato Mon d'Or* u jesen pedeset sedme, misleći da sam pošla u izvanrednu pustolovinu. Ovo morate shvatiti kad sam ja u pitanju: najvažnije na svetu su mi bile izvanredne pustolovine (i još su, zapravo), ali do tada su moji tinejdžerski podvizi bili ograničeni na Njujork, ili čak samo na moj sopstveni kraj – Bruklin. Čitave dane sam provodila na plaži na Koni Ajlendu s najboljom drugaricom Dženifer, nepozvana se priključivala bejzbolskim utakmicama svog brata Bobija u Prospekt parku i igrala sve dok ne izvedem sjajan udarac (*Tvoja sestra baš voli da komanduje*, primetili bi njegovi drugovi, na šta bi moj ljubljani brat odgovorio: *Mislite da ja to ne znam*), i s vremena na vreme se usuđivala da odem na Menhetn, gde bismo se Džen i ja vozile trajektom do Steten Ajlanda, kupovale sladoled od omiljenog sladoledžije u Central parku i uzimale previše robe na veresiju na mamino ime u robnoj kući *Mejsis*. Ipak, *ova* pustolovina spadala je u sasvim drugi red veličina. Tata mi je

obećao da će biti najveća u mom malenom životu (ha! Da je samo znao!), a mama se radovala skoro koliko i ja (što joj se više neću motati oko nogu, verovatno). Čak i Bobi, koji se baš spremio da upiše treću godinu na koledžu, tu u Njujorku, izvio je obrvu sa, kako sam smatrala, zavišću zbog mog putovanja preko Atlantika. Ova pustolovina je bila posebna, jer trebalo je da idem u Francusku!

Ja, koja nikad nisam bila u inostranstvu, ukrcala sam se na avion na aerodromu *Ajdlvajld*, i – posle zastajkivanja da sipamo gorivo u Ganderu, Šenonu i Parizu, dok sam ja postajala sve uzbuđenija sa svakom deonicom puta, tako da sam na kraju maltene htela da eksplodiram – na aerodromu *Orli* me je sačekala sitna, uredno odevena Francuskinja, i ona mi je bila pratilja na putovanju vozom do Liona, koje sam uglavnom provela nosa prilepljenog za prozor, gledajući kako promiču kukuruzna polja, vinogradi i gradići pod ogromnim plavim nebom. „Zar nije divno?“, topila sam se ja od sreće, ali moja pratilja je samo slegnula ramenima i nastavila da čita, pa sam se ja opet okrenula prozoru i slobodi koju sam nazirala s druge strane stakla – slobodi i povoljnim prilikama.

Onda sam se našla tamo, u gradu dveju reka, dobre hrane, šik Francuskinja i ... *je ne sais quoi**. Zapravo, stvarno nisam znala čega, ali sam svakako jedva čekala da saznam. Nije to bio Pariz – o, koliko sam samo priželjkivala Pariz! – jer ma koliko usrdno tata molio svoje umišljene takozvane prijatelje, nika-kva veza nije bila dovoljno jaka da mene, ćerku novopečenih bogataša, prime u bilo koju elitnu školu za dame u francuskoj prestonici, jer tamo su primali samo devojke čije porodično bogatstvo i status sežu vekovima unazad (one što kake bisere, kako je govorio Dženin otac, električar). Svejedno, očito sam bila prihvatljiva za *Šato Mon d'Or* u Lionu – ili to, ili su im stvarno trebale tatine pare.

* Fr.: ne znam ni ja čega. (Prim. prev.)

Kad se sve sabere i oduzme, poprilično uzbuđeno sam stupila u salu za prijeme u školi, gde se održavala proslava u znak dobrodošlice.

Takođe sam, kako se ispostavilo, bila neizlečivi optimista (ili neizlečivo sklona poricanju očiglednog) u pogledu toga šta ću tačno raditi dok sam tamo.

„Znaš li kad ćemo moći u razgledanje grada?“, pitala sam smeđokosu devojkicu u strukiranoj štofanoj haljini, sa svilenom ešarpom vezanom oko vrata. Okrenula mi se, blistavih očiju, rumenih obraza, kao otelotvorenje usplahirenog iščekivanja koje je tinjalo u prostoriji, gde su se šesnaestogodišnjakinje upoznavale na uglačanom parketu, pod svetlucavim lusterima. Atmosfera je bila zarazna; uzbuđenje mi se penušalo u grudima.

„Jao, zaista ne znam“, odgovorila je, a ja sam probala da po naglasku zaključim odakle je – Kanađanka, pretpostavim. „Možda ćemo imati pratilju za izlete van škole?“

Zamišljala sam ravnodušnu ženu iz voza, koja mi je uglavnom stavljala do znanja šta želi pomoću napućenih usana i strogo iscrtanih obrva. „Stvarno se nadam da ne“, rekoh, i osmeh mi izblede. Mama je uglavnom bila prezauzeta prodajom *Taperverovog* posuđa prijateljicama, svečanim ručkovima, roditeljskim sastancima i kućnim poslovima da bi išla sa mnom i sa Dženifer u bioskop ili u radnje, pa su nas puštali da idemo same, a nama je to sasvim odgovaralo. Ipak, činilo se da u poslednje vreme baš i ne odgovara tati. *Potpuno je divlja, Bel*, naćula sam ga jednom prilikom kako kaže mami. *Moramo to da zatremo u zaćetku ili se nikad neće udati – bar ne za ćoveka od dobre sorte*.

Kanađanka zausti da kaže nešto drugo, ali se ja okrenuh da dohvatim još jednu ćašu bezalkoholnog penušavog vina (premda sam prićeljkivala ćašicu tatinog najboljeg burbona – jer Džen i ja smo ga pile kad smo bile bez nadzora). Pošla sam kroz otvor u malenoj gomili, krenula prema rubu prostorije i naslonila se na zid, gledajući nove školske drugarice – uvijene

kose i vitkih strukova, sve do jedne – kako se predstavljaju jedna drugoj s manje ili više samopouzdanja. Čim stignem, pisaću Džen o ovome. *Sve mi pričaj*, rekla je onog dana kad smo se pozdravile uz zagrljaj dok su nam se suze slivale niz obraze, *hoću da znam svaku sitnicu*.

„Devojke.“ Samo ta jedna reč i odsečno pljeskanje ruku privedi su ćaskanje kraju. „Dobro došle u *Šato Mon d’Or*. Ja sam madam Bušar, direktorka škole, i očarana sam što ste ovde.“

Šesnaest pari očiju okrenu se prema govornici za drvenom katedrom u dnu prostorije. Tada sam prvi put videla direktorku, pa sam je radoznalo posmatrala i zamišljala kako ću je opisati Džen: kratke sede kose u urednim talasima, vitka, gotovo premršava, lepo doterana – u zagasitoružičastom blejzeru i istoj takvoj uzanoj suknji do pola listova, s dva niza bisera iznad ključne kosti, naspram kože tanke kao krep-papir. Govorila je s britanskim naglaskom (prezime Bušar je, kako sam kasnije saznala, pripadalo njenom pokojnom mužu Francuzu) i u glasu joj se osećalo samopouzdanje kakvo, pretpostavljam, i priliči nastavnici s dugogodišnjim iskustvom, ali kakvo je takođe svedočilo da nije glupa i da neće biti lako vrteti je oko prsta – nažalost.

„Ovde primamo mlade žene već trideset godina, izuzimajući pauzu za vreme rata, dakle treba da se osećate počastvovano što ste deo te duge i prestižne tradicije“, reče ona. „Školovanje koje ćete proći zahvaljujući meni i mom osoblju takođe su prošle i ćerke kraljevske porodice, političara, državnika i najdugovečnijih porodica u visokom društvu, i dobro ih je služilo čitavog života. Dok budete pohađale *Šato Mon d’Or*, nećete steći samo veštine koje će vam biti od ključne važnosti kada postanete supruge, majke, domaćice i zvezde vodilje visokog društva – ne, obučićemo vas i za sam život.“ Ona zastade i pređe pogledom po sobi kao da pokušava svaku devojku pojedinačno da pogleda u oči; kada joj se pogled susreo s mojim, uzvratila sam piljenjem. Ne znam šta mi je videla na licu, ali primetila sam da joj se osmeh pokolebao – samo malčice.

„Ma kakav vam bio životni put, ovo obrazovanje će vam biti svetionik, kamen temeljac, pouzdani vodič. Kada se ova godina završi, bićete veoma vične kivanju, šivenju, nezi bolesne dece, vođenju kuće i upravljanju poslugom. Znaćete kako da se ponašate u društvu, da priredite koktel-zabavu i svečani ručak, da raspravljate o aktuelnim pitanjima za večerom i podržavate muža u radu i hobijima, dok za sve to vreme obavezno izgledate i osećate se najbolje moguće u svakom trenutku.“ Osvrnula sam se po sobi i primetila oduševljenje na licima pojedinih devojaka, ali meni se u grudima rodila mučnina i prigušila mi malopredašnje uzbuđenje, tako da je sada jedva i tinjalo. Nije ni čudo što mi tata nije ispričao pojedinosti o nastavnom programu dok mi je hvalio ovo mesto na sva usta kao pravi trgovac, što je i bio. *Posle ćeš biti sjajna kao evropske cure, dušo*, rekao je, i premda taj argument baš i nije pio vodu što se mene tiče, pošto sam smatrala da sam već poprilično sjajna, toliko me je privlačio put u Francusku da mi nije ni palo na pamet da razmislim šta ću to tačno učiti kako bih postala još sjajnija nego što već jesam.

„Pritom, na svoju sreću, smeštene smo u jedan od najboljih francuskih gradova“, nastavi madam Bušar, „zahvaljujući čemu imamo u planu kulturni program sastavljen od pozorišta, opere, muzike i likovnih umetnosti pored onoga što ćete učiti u ovoj zgradi. Ženski um možda nije stvoren za prirodne nauke i matematiku, ali ja smatram da je kultura važan deo odgoja jedne mlade žene.“ Ona se osmehnu. „Shvatate, nadam se, da je ovo vrhunski prilika, kakva se pruža retko kome. Za naše napore da vam pružimo izvrsno obrazovanje, zauzvrat tražim od vas da primite k srcu njegova načela i da date sve od sebe. Ne sumnjam da ćete se, do kraja školske godine, iz naivnih devojčica pretvoriti u izvanredne mlade žene, spremne da kroče u visoko društvo i sklope dobar brak.“

Talas aplauza proširi se prostorijom dok je madam Bušar završavala govor i prilazila da se prošetala među nama i izmeni

koju reč tu i tamo, ali meni su ruke visile pored tela, a njene izjave su mi rikošetirale u glavi. *Ženski um možda nije stvoren za prirodne nauke...* Oduvek sam mnogo volela prirodne nauke (mrtve bube u teglama i preobražavanje ćelija pod mikroskopom očaravale su me na pomalo morbidan način) i nekada sam zamišljala da ću studirati biologiju na koledžu. *Nemoj da gubiš vreme*, rekao mi je nastavnik u srednjoj školi kad sam mu iznela začetke svog plana. *Idi na koledž, što da ne, ali bolje bi ti pristajalo da studiraš domaćinstvo*. Ne znam zašto sam mislila da će u Evropi biti drugačije, ali u tom trenutku sam shvatila da jesam to očekivala. Stvarno jesam.

Svejedno, rekoh sebi, neće biti loše. Muzika, rekla je Bušarova, i likovne umetnosti – i njih sam volela. Šivenje i negu bolesne dece ne naročito, ali biće sve u redu. Stvarno hoće. U *Francuskoj* sam; kako da ne bude?

„A ti si sigurno Elenor Krenšo.“ Direktorka se stvorila ispred mene.

Iskapih čašu, široko se osmehnuh i pružih joj ruku. „Kako ste pogodili? Ali svi me zovu Leni, ako nemate ništa protiv. Samo me čale zove Elenor.“

„Veoma mi je drago što smo se upoznale, Elenor.“ Žena se rukova sa mnom i uzvрати mi osmeh. „Otac ti je, međutim, potpuno u pravu. Ime ti je Elenor, i ovde ćemo te zvati tako, ili gospođica Krenšo, zavisno od okolnosti. I molim te, nemoj koristiti žargon, nije mu mesto u finom društvu.“ Ona se opet osmehnu i nagnu se napred, gotovo zaverenički. „Ne brini, za tren oka ćemo mi tebe dovesti u red.“

Očito je mislila da je srdačna, i na svoj način verovatno i jeste bila, ali dok je govorila, nagoniski sam ustuknula pred njenim rečima – samo malo, ali dovoljno da ona to primeti. Osmeh joj nestade s lica i ona se odmače, netremice me gledajući u oči. *Bistra je devojka, ali nije s njom lako*, pisali su moji nastavnici kod kuće u đačkoj knjižici. *Valjalo bi joj da manje priča, a više sluša*.

Imala sam osećaj da madam Bušar poprilično voli kad naiđe na nekoga s kim nije lako.

Kada se direktorka okrenula da se upozna sa sledećom učenicom, zakolutala sam očima, ne prema nekom određenom, nego sama za sebe; svejedno, baš tada sam videla drugu devojkicu kako gleda u mene sa osmehom na usnama. Osmehnuh se u odgovor, pa isplazih jezik u stranu i ukrstih očima, kao da kažem: *Meni je ovoga već dosta*, a devojkica se nasmeja, ali tada je druga učenica dodirnu po podlaktici i zapodenu s njom razgovor.

Ako ništa, krevet je bio udoban. Zbacila sam cipele i svalila se na dušek bliži prozoru, odakle sam mogla da zurim napolje, u nebo. Svetlosti Liona u daljini mamile su me kao činičica čokoladnog pudinga u pustoj kuhinji. Ako zaškiljim, bila sam sigurna da nazirem toranj ponosite bazilike u Furviju, na brdu. Kakav li je samo pogled odande! Idem pravo onamo, prvom prilikom.

„Zdravo.“

Osvrnuh se i videh priliku na vratima sobe – devojkicu koja se smejala uvrnutom izrazu lica koji sam složila.

„Uđi.“ Spustih noge s kreveta. „Pretpostavljam da su tebe strpali sa mnom.“

Ona spusti koferčić u podnožje drugog uzanog kreveta.

„Frensis. Drago mi je što smo se upoznale.“

„Leni.“

Devojkica se osmehnu. „A ne Elenor.“

„Upravo tako“, iskezih se.

Čudno je prisećati se tog trenutka, znajući koliko ćemo dobre drugarice kasnije postati, jer na prvi pogled ne bi čovek pomislio da ćemo se slagati. Sa odsečnim engleskim naglasakom, porcelanski svetlom kožom i građom nalik na peščani časovnik – što su tog dana samo isticale široka suknja od tvida i svetloružičasta bluza – Frensis je izgledala baš onako kako sam zamišljala Engleskinje iz više klase. Šta će ona u školi za dame,

to nisam mogla ni zamisliti; sigurno je *već* dama – a ako nije, onda ću se ja naraditi dok je stignem.

„Je li, nova cimerko, hoćeš da odemo nekad onamo?“ , rekoh i pokazah glavom na prozor.

„U Lion?“ Frensis sede na krevet. „Pa, vrlo rado, ali ne znam koliko ćemo slobodnog vremena imati i hoće li nas puštati u grad.“

„Nisam ni mislila da tražimo *dozvolu*.“ Široko joj se osmeh-nuh. Mama je uvek govorila da će me taj osmeh jednog dana uvaliti u nevolje, a ja sam se svakako nadala da hoće. „Jao, ja želim sve da vidim! Nisam nikad ranije bila u Francuskoj, ili bilo gde u inostranstvu. A ti?“

„Pa, jesam, nekoliko puta u Parizu, i na skijanju na Alpima.“

Izgovorila je ovu rečenicu – meni iskreno čudesnu – potpu-no prozaično, bez naznake hvalisanja, kao da su takva iskustva krajnje uobičajena, pa ne zaslužuju ni pomena, a ja se zasmejah koliko su različita od mojih sopstvenih. Tek što sam izvadila svoj prvi pasoš; iako je moja porodica – tih godina, nakon što je posao Građevinskog preduzeća *Krenšo* procvetao – mogla priuštiti putovanja, recimo naprosto da se nazori moga oca nisu proširili onako brzo kao posao. Iako je za vreme rata proveo neko vreme preko okeana – ili možda baš zbog toga – plašio se svega što je *strano*, mislim. Čudne strane hrane. Smešnih stranih reči. Ja pak nisam. Naprotiv. Inostranstvo je značilo egzotiku. Inostranstvo je bilo nešto božanstveno. Hvala bogu što je tatina želja da ne zaostane za svetom nadjačala sva kolebanja treba li me slati u inostranstvo ili ne.

„U tom slučaju ćeš biti savršen vodič“, rekoh. „Možemo da odemo u grad da isprobamo fine stone manire koje ćemo ovde naučiti – možda u nekom velikom hotelu, ili možemo u kupovinu u luksuzne butike, ili čak u noćni klub ili... šta već Francuzi rade a da je *très** zabavno.“

* Fr.: vrlo. (Prim. prev.)

Frensis se osmehnu. „Amerikanka si.“ Izjavila je ovo kao da me je sve što sam rekla, a ne samo naglasak, obeležilo kao Amerikanku. Možda i jeste. Možda sam ja izgledala kao predstavica svoje zemlje isto koliko i Frensis. Ipak, nije znala da se ponekad i tamo osećam kao tuđinka, baš kao i ovde. Svakako nije shvatala da je tatino preobraženje iz skromnog građevinskog radnika u direktora možda najvećeg građevinskog preduzeća u državi Njujork mene bacilo u svet nerazumljivih pravila i prećutnih propisa, i da sam se spoticala kad god me nateraju da izigravam poslušnu ćerku na nekoj proslavi na koju pozovu tatu. Nije mogla znati koliko sam to mrzela, koliko sam se uhvatila za ovu godinu u Evropi kao za priliku da pobegnem. *Iz tave u vatru* – ovaj izraz mi prođe kroz glavu dok sam se prisećala govora Bušarove, ali odbacih tu misao i opet se usredsredih na Frensis, koja mi se osmehivala, glave nakrenute u stranu kao da procenjuje sopstvenu reakciju na moje amerikanstvo.

„Da“, rekoh. „Amerikanka, ali otvorena za razne mogućnosti.“ Nasmejah se sopstvenim luckastim rečima, i ona mi uzvрати osmehom. Tada sam uvidela da ako ja nisam baš onakva kakva izgledam, možda nije ni Frensis. Možda se u ovoj engleskoj ruži koja tako prefinjeno govori krije nešto više nego što bi se reklo na prvi pogled.

„Volela bih da to uradimo, Leni“, reče ona na kraju. „Volela bih da ova godina bude *très* zabavna.“

Drugo poglavlje

Flo uzima udubljen slikarski nožić, pravi prve useke na linoleumu i oseća kako sečivo lako reže smeđu, industrijski obrađenu površinu. Plitko urezuje konture, pa odabira veći nož da ukloni sredinu. Radi metodično, ritmično i čeka onaj divni trenutak kada će se izgubiti u radu.

Ma šta se dešavalo u svetu, obično u ateljeu nalazi spokoj, mir. Ponekad prođu sati a da i ne primeti. Dok urezuje crtež alatom, misli joj lutaju kuda same žele. Ponekad u tišini rešavaju probleme, a ponekad i nema misli, i ona gotovo da meditira.

Umetnost joj celog života služi kao terapija. Uvek joj je pružala utehu, čak i kad ona sama nije bila dovoljno smela da naglas iznese šta je muči – naročito tada, zapravo. Prvo crtanje, još otkako pamti, onda slikanje u ulju kada su se Piter i ona razveli i njoj je trebalo nešto drsko i jarko da izrazi pomešana osećanja koja su kuljala iz nje – olakšanje, grižu savesti, radost, stid. A sada, u starosti, linorez: precizan, smeo način izražavanja koji je ispunjava oduševljenjem. Jedino dosledno u njenom životu jeste umetnost – svih ovih godina dok su se oko nje smenjivale plima i oseka događaja i ljudi.

Sada, dok oseća nož kako klizi kroz linoleum, misli na Lili i srce je tišti. Koristi ime *Leni* i to joj možda daje izvesnu

umetničku slobodu u pisanju, ali zasad je lik tačno onakav kako Flo pamti stvarnu Lili – smeo, neposredan, pun života. Bile su tako dobre drugarice i sada joj deluje kao tragedija što nisu održavale to prijateljstvo, što je Lili bila odsutna iz njenog života šest decenija, jer toliko je prošlo otkako je Flo kročila u sobu i upoznala se s njom.

Zašto?

Ona spušta nožić, ruka joj se trese. Razlog što je napustila prijateljicu zariven joj je u um kao komadić šrapnela već više od šezdeset godina. Ipak, toliko dugo se trudila da zaboravi šta se desilo – šta je uradila – da sećanje više nije celovita, jasna slika; pre se svodi na zbirku bespredmetnih oblika i linija, nalik na prvi sloj višebojnog linoreza, kada se krajnja slika ne da ni naslutiti. I više bi volela da tako i ostane. Ne želi da joj se sećanje iskristališe, ne želi da ga vidi jasno, jer ako bi ga videla, zna da bi joj zapeklo oči kao da se zapiljila u sunce.

Možda ne treba da čita tu knjigu. Možda bolje da je pokloni nekome, da je zameni za drugu ili je da srednjoškolskoj biblioteci. Šta će uopšte postići čitanjem? Više ne može ništa da promeni. Ipak, zna da neće to uraditi. Ovo je Lilino viđenje tadašnjih događaja, i možda će joj, ako ga pročita, ako čuje Lilinu stranu priče, to omogućiti da se pomiri sa svojim sopstvenim doživljajem.

Gleda u linoleum i uzdiše. Ne može baš sad ovo da radi. Neće se izgubiti u poslu. Ono divno meditativno stanje danas joj izmiče iz ruku. S mukom ustaje sa stolice i polako se vraća do kuće, a Erik joj se plete oko nogu i zahteva nešto da gricne. Ona mu sipa nekoliko keksića u činiju, pristavlja čajnik, kreće hodnikom i zastaje da uzme poštu. Moraće da postavi sanduče, da se ne saginje ovoliko. Pomisli na to svakog dana, ali nikako da i uradi. Svejedno, bar je kolena i dalje slušaju. Možda ih samo ta malena vežba sprečava da se sasvim ukoče.

Prebira poštu. Razglednica od pranećake – s letovanja na Majorki – mami joj osmeh na lice (više niko ne šalje razglednice,

kako Emili uvek kaže, a onda je svejedno pošalje, znajući koliko će se njena blesava, matora baba-tetka obradovati) i uz to dva računa i letak turističke agencije s kojom je putovala jednom, pre oko deset godina, pa joj otada šalju reklame. Prvu stranu čini spoj fotografija iz različitih delova Francuske: vinogradi oko Bordoia, čamci na Seni sa Ajfelovom kulom u pozadini i, u donjem uglu, noćni prizor grada, osvetljeni rečni mostovi, u pozadini bela bazilika visoko na brdu, i od ove slike ona se ukoči. Lion. Danas – sad – kad je počela da čita knjigu, stiže joj ovo. Naravno, nije to naročita podudarnost. Reklama za letovanje u Francuskoj ima na sve strane, verovatno ih je dobijala na desetine za sve ove godine i bacala ih je u kantu a da ih i ne pogleda. Ipak, danas gleda. Gleda i seća se. Beli zaštitni znak Furvijera na brdu, široki bulevar Ri de la Republik, slikarske galerije i katedrala, hoteli duž Rone, nezgodne, prljave uličice i skriveni prolazi Starog Liona.

U kuhinji spušta brošuru na sto i otvara laptop. Prsti joj lebde nad tastaturom. Škola više ne postoji – pre mnogo godina je čula da se zatvorila – a Lili sigurno nije tamo, nikako, ali u novinskom članku je pisalo da je još u Francuskoj. Je li ostala sve ovo vreme? Da li je ikad otišla iz zemlje u koju se još tada zaljubila? Ukucava ime „L. P. Anri“. Spisateljica valjda ima svoj sajt. Škilji u rezultate pretrage, pa klikne na prvi link, i eto nje. Lili. Fotografija je ista ona iz novina, pa gleda niže, u nadi da će naći još nešto. Ipak, tu je samo tekst o knjizi, fotografija korice i nekoliko odlomaka iz recenzija. Klikne na link „o autorki“ i nalazi još jednu fotografiju. Osmehnuta Lili stoji na polju lavande i malo škilji u sunce. Deluje srećno. Flo lista naniže.

Iako je rođena i odrasla u Njujorku, L. P. Anri je došla u Francusku sa sedamnaest godina da bi pohađala devojačku školu nedaleko od Liona. Kada je napustila školu 1958. godine, nastanila se blizu Avinjona u Provansi. Posle skromne glumačke karijere, uključujući i